

МАЪНАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРБИЯ БЕРИШ МЕХАНИЗИМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Артиков Ўктам Камилжанович

Термиз давлат педагогика институти мустақил тадқиқотчиси

Annotatsiya: Maqolada axloqiy va huquqiy tarbiya mexanizmlarining hozirgi holati tahlil qilinadi, ularning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda modernizatsiya qilish zarurati asoslanadi. Unda innovatsion yondashuvlar, interfaol usullar va raqamli vositalar qanday qilib ta’lim jarayoni samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, uni yanada qiziqarli, shaxsga yo’naltirilgan va zamonaviy talabalar ehtiyojlariga moslashtirishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: axloqiy-huquqiy tarbiya, ijtimoiylashtirish, o'quvchilar, pedagogik texnologiyalar, tarbiya mexanizmlari, huquqiy madaniyat, axloqiy qadriyatlar, fuqarolik mas'uliyati.

Халқаро тажрибалар асосида аҳолининг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, фуқароларни узлуксиз маънавий тарбиянинг жаҳон тажрибасида синовдан ўтган самарали педагогик технологиялари, усуллари ва амалга ошириш шакллари билан мунтазам таништириш долзарб муаммо сифатида эътироф этилмоқда. Шу нуқтаи назардан, ўқувчиларнинг ижтимоийлашув жараёнида маънавий-ҳуқуқий тарбия бериш механизмларини такомиллаштиришда ёшлар маънавий ҳуқуқий тарбиялашда маданий-тарихий анъаналар, урф-одатлар ҳамда умуминсоний қадриятларга асосланган самарали ташкил этиш илмий-педагогик механизмларини ишлаб чиқиш, ҳамда тарбия жараёнини инсонпарварлаштиришнинг устуворлигини таъминлашга қаратилган илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

О‘қувчиларда ҳуқуқий маданият, фуқарolik mas’uliyati, tanqidiy fikrlash, buzg‘unchi ta’sirlarga qarshi turish, jamiyat hayotida faol ishtirok etish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi texnologik ilg‘or mexanizmlarning ijtimoiylashuv jarayoniga ta’siriga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maqolada taklif etilgan xulosalar va

tavsiyalar jadal o'zgaruvchan dunyoda shaxsni uyg'un rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muassasalarida yangi ta'lim dasturlari va strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Dinamik o'zgarishlar, globallashtirish, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy aloqalarning tobora murakkablashuvi bilan ajralib turadigan zamonaviy jamiyat nafaqat bilimlarni o'zlashtiribgina qolmay, balki o'zgaruvchan sharoitlarga samarali moslasha oladigan, o'zi, o'zgaruvchan va qonunlar uchun javobgar bo'ladigan shaxsni shakllantirishga yuqori talablarni qo'yimoqda. Shu nuqtai nazardan, talabalarni axloqiy va huquqiy tarbiyalash ularning ijtimoiylashuvi va fuqarolik jamiyatiga integratsiyalashuvining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan asosiy ustuvor yo'nalishlardan biriga aylanadi.

Ushbu mavzuning dolzarbligi bir qator omillarga bog'liq:

1. Zamonaviy dunyo muammolari: Huquqiy nihilizmning kuchayishi, raqamli muhitda buzg'unchi mazmunning keng tarqalishi, yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvorning yangi shakllarining paydo bo'lishi axloqiy va huquqiy madaniyatni shakllantirishga yanada samarali yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

2. An'anaviy yondashuvlarning nomutanosibligi: Axloqiy-huquqiy tarbiyaning amaldagi mexanizmlari ko'pincha rasmiyatchilik, o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlaridan ajralish kabi holatlarga uchrab, har doim ham barqaror ichki e'tiqod va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ta'minlay olmaydi.

3. Texnologiyalar salohiyati: Pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi o'quv jarayonini optimallashtirish, uni interaktiv, shaxsiylashtirilgan va o'quvchilar uchun jozibador qilish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Tadqiqot muammosi talabalarni uyg'un ijtimoiylashtirishga qaratilgan ushbu jarayonning mexanizmlarini takomillashtirishning zamonaviy texnologiyalari prizmasi orqali axloqiy va huquqiy tarbiya samaradorligini oshirish yo'llarini izlash va asoslashdan iborat.

Республикамиз олимларидан фуқароларга мос маънавий-ҳуқуқий тарбия бериш муаммоларини О.Жамолидинова, О.Мусурмонова, Р.Сафарова, Ҳ.Ю.Саломова, Ш.Олимов, Б.Ходжаев, Х.Ж.Худойкулов, М.К.Ҳошимова, М.К.Қурононов, Ш.Шодмонова, Б.П.Шоумаров ва Н.М.Эгамбердиеваларнинг ижодий ишларида ўқувчиларнинг ижтимоийлашуви орқали маънавий-ҳуқуқий тарбия бериш механизmlарини такомиллаштириш масалалари, унинг узвийлиги Х.С.Ражабов, Ш.М.Рузиев, Б.М.Умаров, Р.С.Самаров, А.Ш.Жумаев

ва Б.Н.Зухуров илмий тадқиқот ишларида ҳам ўқувчиларнинг ижтимоийлашуви орқали маънавий-ҳуқуқий тарбия бериш механизмларини такомиллаштириш жараёнларини ташкил этиш усулларига алоҳида эътибор берилган.

Ўқувчиларнинг ижтимоийлашуви орқали маънавий-ҳуқуқий тарбия бериш механизмларини такомиллаштириш бўйича олинган натижалар асосида: ўқувчиларнинг ижтимоийлашувида маънавий-ҳуқуқий тарбия беришни механизмларини такомиллаштиришнинг асосий вазифаларини англаш, маънавий-педагогик ҳамкорлик усуллари эмоционал-мотивацион, инфорацион компонентлар орқали муносабатларга киришиш даражалари тузилмаси аниқлаштиришга доир амалий таклиф ва тавсиялардан Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг «Ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда оммавий ахборот воситаларининг иштирок этиши», жумладан, «Ёшларнинг жамият ҳаётидаги роли ва фаоллигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар режаси»ни ишлаб чиқишда қўланилади.

Zamonaviy ta'lim jarayonida axloqiy-huquqiy tarbiyaning samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri mos uslub va innovatsion texnologiyalarni tanlash va qo'llashga bog'liq. Ular nafaqat bilimlarni uzatish, balki barqaror qiymat yo'nalishlarini shakllantirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o'quvchilarning ijtimoiy o'zaro munosabatlarga faol qo'shilishini ta'minlash imkonini beradi.

1. Axloqiy-huquqiy tarbiyani takomillashtirish usullari

Axloqiy va huquqiy tarbiyada qo'llaniladigan usullar shaxsning barcha tarkibiy qismlarini: kognitiv (bilim), affektiv (munosabat, e'tiqod) va konativ (xulq-atvor) rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi kerak.

Faoliyat yondashuvi: o'quvchilarni turli faoliyat turlariga (kognitiv, kommunikativ, transformativ) faol jalb qilishni o'z ichiga olgan markaziy usul, uning davomida axloqiy va huquqiy normalar o'zlashtiriladi. Bunga loyihalarda ishtirok etish, rolli o'yinlar, bahslar, real ijtimoiy va huquqiy vaziyatlarni taqlid qiluvchi ko'ngillilar tadbirlari kiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv: Har bir o'quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga e'tibor qaratish. Usul shaxsiy hayot kontekstida o'zini namoyon qilish, o'zini o'zi tahlil qilish, mustaqil axloqiy tanlash va huquqiy tamoyillarni tushunish uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

Interfaol yondashuv: Ta'lim va tarbiyani talabalar o'rtasidagi, shuningdek, ular bilan o'qituvchi o'rtasidagi faol muloqot va o'zaro ta'sir sifatida tashkil etish. Bu munozaralar, aqliy hujum, guruhda ishlash, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga

hissa qo'shadigan bahslar, tinglash, o'z pozitsiyasini bahslash va murosaga kelish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Muammoli yondashuv: Talabalarga mustaqil tahlil qilishni, yechim topish va tanlashni asoslashni talab qiluvchi axloqiy va huquqiy muammoli vaziyatlarni taqdim etish. Bu tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga, bilimlarni nostandart sharoitlarda qo'llash qobiliyatiga va mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantirishga yordam beradi. Kontekstual yondashuv: axloqiy va huquqiy normalar bevosita ahamiyatga ega bo'lgan real hayotiy vaziyatlar kontekstida o'quvchilarni jalb qilish. Bu haqiqiy sud ishlarini o'rganish (moslashtirilgan), yangiliklarni tahlil qilish, huquqni muhofaza qilish organlari yoki ruhoniylar vakillari bilan uchrashuvlar bo'lishi mumkin.

Talabalarni ijtimoiylashtirish jarayonida axloqiy va huquqiy tarbiya mexanizmlarini takomillashtirish texnologiyalarining o'rni va ahamiyatini o'rganish jadal o'zgaruvchan dunyo va doimiy murakkab ijtimoiy munosabatlar sharoitida ta'limga an'anaviy yondashuvlar sezilarli modernizatsiyaga muhtojligini ishonchli tarzda ko'rsatdi.

Texnologiyalar nafaqat yordamchi vosita, balki axloqiy va huquqiy ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy katalizatorlari bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Ular rasmiyatchilik va talabalar hayotidagi voqelikdan ajralish kabi muammolarni yengib o'tishga yordam beradi, o'quv jarayonini interaktiv, shaxsga yo'naltirilgan va jozibador qiladi.

Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish quyidagilarga yordam beradi:

Axloqiy va huquqiy me'yorlarni tushunishni chuqurlashtirish: o'quvchilarga nafaqat ma'lumotni o'zlashtirish, balki uni simulyatsiya qilingan hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkonini beradigan keys usullari, simulyatsiyalar, interfaol platformalardan foydalanish orqali.

Barqaror axloqiy e'tiqod va qonuniy xulq-atvorni shakllantirish: loyiha faoliyatiga jalb qilish, ijtimoiy ko'ngillilik, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi munozaralar va ongli axloqiy va huquqiy tanlov qilish qobiliyati.

Fuqarolik mas'uliyatini va faol pozitsiyani rivojlantirish: muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv uchun muhim bo'lgan maktab o'zini o'zi boshqarish, media savodxonligi va raqamli muhitda xavfsiz o'zaro hamkorlikni qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalar orqali.

Shunday qilib, axloqiy-huquqiy tarbiya mexanizmlarini takomillashtirish texnologiyalarini maqsadli va ilmiy asoslangan holda tatbiq etish ta'lim tizimida

strategik muhim yo‘nalish hisoblanadi. Bu yosh avlodda nafaqat qonunga itoatkor fuqarolar, balki jamiyatda konstruktiv hamkorlik qilishga qodir, ma’naviy-axloqiy etuk, mas’uliyatli, faol va moslashuvchan shaxslarni shakllantirish imkonini beradi, bu esa uning barqaror rivojlanishi va farovonligi garovidir.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Новикова Л.И. Педагогика воспитания: Избранные педагогические труды. – М.: Педагогическое общество России, 2009. – 320 с.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
3. Белоусова О.В. Духовно-нравственное и правовое воспитание как основа формирования правовой культуры личности // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2018. Т. 24, № 1. С. 98-101.
4. Григорьев Д.В. Воспитание в контексте ФГОС: от цели к результату // Народное образование. 2014. № 4. С. 26-30.
5. Долгова А.И. Правовое воспитание молодежи: современные вызовы и перспективы // Преступность и правонарушения: тенденции, причины, меры противодействия. 2019. № 2. С. 15-20.
6. Егорова Е.Н. Интерактивные формы и методы нравственно-правового воспитания обучающихся // Вестник образования и науки. 2021. № 1 (5). С. 102-106.

Research Science and Innovation House

